

Шиян В.О.
старший викладач,
Київський університет імені Бориса
Грінченка
м. Київ, Україна

Проектування педагогічного процесу як необхідна умова забезпечення особистісного зростання студента

У статті проаналізовано моделі і особливості педагогічного процесу, визначено особливості педагогічної парадигми сучасності. Досліджується явище гуманізації освіти та його наслідки.

Ключові слова: гуманізація, освіта, освітня парадигма, особистісно-розвиваючий процес, педагогічний процес

В статье проанализированы модели и особенности педагогического процесса, определены особенности педагогической парадигмы современности. Исследуется явление гуманизации образования и его последствия.

Ключевые слова: гуманизация лично-развивающий процесс,, образование, образовательная парадигма, педагогический процес

The article analyzes the model and features of the educational process, peculiarities of pedagogical paradigm of modernity. Discovered the phenomenon of humanization of education and its consequences.

Prerequisite for the personal development of students stands the project of educational process in logic of humanistic paradigm.

Pedagogical process – is a holistic educational process in unity and relationship education and training, characterized by joint activity, cooperation of its subjects, contributing to the comprehensive development and personal fulfillment student.

"Pedagogical paradigm" – is a set of theoretical, methodological and other equipment taken scientific pedagogical community at each stage of pedagogy that leadership as a model (models, standard) in solving educational problems; specific set of regulations (regulative).

Key words: education; educational paradigm process; humanization; personal and developmental process; teaching process.

Принципи реформування освіти в нашій країні, пов'язані з основними напрямками реформування освітніх систем світового співтовариства. До цих напрямків віднесені: загальнопланетарний глобалізм і гуманізація освіти; культурознавча соціологізація та екологізація змісту навчання; міждисциплінарна інтеграція в технології освіти; орієнтація на безперервність освіти, її розвиваючі та суспільно орієнтовані функції. Ці зміни, в першу чергу, відображають осмислення значущості основних умов розвитку людини, які потрібно враховувати при побудові педагогічного процесу: активна суб'єктна позиція студента; творчий характер розвитку; провідна роль соціокультурного контексту розвитку; спільна діяльність і спілкування; професійна діяльність і її особливості; орієнтація на потенціал студента; принцип «активного діяча»; безперервність розвитку особистості та ін.

Метою статті є з'ясування ролі педагогічних парадигм у сучасній педагогічній науці; аналіз педагогічних процесів сьогодення, визначення процесу гуманізації освіти.

Одним з фундаторів української педагогіки був Володимир Мономах ("Поучения детям"), який сформулював «постулати» виховання дітей, молоді. Значний внесок у теорію зробили П.Біланюк, П.Будз, Г.Ващенко, Б.Грінченко, Ю.Дзерович, Я.Кузьмів, П.Куліш, І.Огієнко, П.Паращин, С.Русова, С.Сірополко, Г.Сковорода, М.Стельмахович, І.Стешенко, В.Сухомлинський, К.Ушинський, Я.Чепіга, П.Юркевич, І.Ющишин та ін.

Огляд сучасних практичних напрацювань здійснено у праці Г.В. Горбенко [7].

Зупинимося на самому понятті «педагогічний процес», його сутності і характеристиках.

У педагогічному словнику [11, с. 111] поняття «педагогічний процес» визначається як цілісний навчально-виховний процес в єдності і взаємозв'язку виховання і навчання, характеризується спільною діяльністю, співпрацею його суб'єктів, сприяючи всебічному розвитку та самореалізації особистості вихованця. Б.З.Вульфів і В.Д.Іванов [6] визначають педагогічний процес як сукупність дій і послідовну зміну станів (послідовні зміни у всіх його учасників) в ході досягнення певного результату. І.П.Підласий зазначає, що педагогічний процес - це розвиток взаємодії вихователів і вихованців, спрямований на досягнення заданої мети і приводить до заздалегідь намічених змін стану, перетворенню властивостей і якостей вихованців. Б.Т.Лихачев педагогічний процес визначає як «цілеспрямовану, змістовно насичену і організаційно оформлену взаємодію педагогічної діяльності дорослих і самозміни дитини в результаті активної життєдіяльності при провідній і спрямовуючій ролі вихователів» [17, с.87].

Поняття педагогічного процесу під кутом погляду інформаційної освіти розглядає Т.Ю. Белофастова [1]. Автор виділяє професійно-

комунікативні технології, які забезпечують навчальний процес у підготовці бакалаврів.

У ході аналізу сутності педагогічного процесу з позиції системного підходу Г.А.Засобіна [8, с.50-65] досліджує розвиток стану самого процесу і його характеристики. Так, автор виділяє кілька позицій з питання про сутність педагогічного процесу, де домінуючою (в залежності від позиції) виступає або внутрішня, або зовнішня сторона процесу:

- акцентування уваги на «внутрішній» стороні педагогічного процесу, обумовленої «зсередини», тобто активністю і природою самої особистості, при мудрому і вмілому супроводі педагога (П.Ф.Каптерев, І.С.Гессен);

- акцентування уваги на особистісно-середовищній взаємодії, де на перший план виступає управління розвитком «ззовні», при цьому активність особистості тільки береться до уваги (Н.К.Крупська, А.В.Луначарский, А.С.Макаренко, В.Н.Шульгін, С.Т.Шацкий);

- отоотожнення з виховним процесом: цілеспрямоване організований вплив на особистість, при якому активність самої особистості розглядається як відповідна реакція на зовнішні впливи (Ю.К. Бабанский);

- орієнтація на підготовку фахівця, професіонала з опорою на зовнішню сторону педагогічного процесу (Н.Чебишев, В.Коган).

Ухвалення підкреслених нами характеристик педагогічного процесу в якості спочатку важливих, обумовлює необхідність детального розгляду особливостей парадигми, в рамках якої вибудовується розроблювана нами модель педагогічного процесу. У психологічному словнику [14, с. 234] надано визначення поняттю «парадигма» - «система основних наукових досягнень (теорій, методів), за зразком яких організується досліджувана практика учених у даній галузі знань (дисципліні) в певний історичний період». Г.М. Коджаспирова і А.Ю. Коджаспиров [11] наводять визначення поняття «парадигма педагогічна» - «сукупність теоретичних, методологічних та інших установок, прийнятих науковим педагогічним співтовариством на кожному етапі розвитку педагогіки, якими керівництво в якості зразка (моделі, стандарту) при вирішенні педагогічних проблем; певний набір приписів (регулятивів)» [11, с. 104].

Вивченню особливостей парадигми освіти приділяють увагу багато дослідників [1; 2; 3; 6; 7; 8; 12; 13; 16; 17; 22; 23]. Ретельний парадигмальний аналіз проводить Н.А.Лизь в статті «Погляд на парадигми та зміни в педагогіці» [16]. Досліджуючи термін «парадигма» і спостерігаючи за змінами у педагогічній практиці, автор наводить два «типу смислового наповнення» даного терміну: стосовного лише наукової діяльності, при цьому визнаючи необхідність відходу від чіткого розмежування у визначенні терміну «парадигма» у вирішенні дослідницьких та освітніх завдань. Н.А.Лизь чітко відокремлює поняття «наукова педагогічна парадигма» (онтологічні та гносеологічні уявлення про освіту і науку, що визначають характер, ідеали, норми науково-

педагогічного дослідження, а також ті, що слугують підставою методології педагогіки) і «освітня парадигма» (сукупність прийнятих в педагогічному співтоваристві світоглядів і теоретичних передумов, що визначають конкретні підходи до проектного процесу освіти і саму освітню практику) [16,с.19].

У визначенні особливостей проектного процесу підготовки майбутнього фахівця дуже цінними стали висновки сучасних психологів і педагогів (Е.В. Бондаревська, І.А. Колеснікова, Г.Б. Корнетов, С.В. Кульневич, Н.А.Лизь, П.Г. Постніков та інші) про те, що «... аналіз загальнонаукової картини світу свідчить про зміну місця людини в ній» [16, с. 21], «Все більш поширеними стають ідеї про самоцінність кожної людини, про наявність у нього унікального духовного і творчого потенціалу, потреби і здатності до самореалізації» [16, с. 22], «... підвищення інтересу до власне людського, в особистісному ...» [16, с. 23]. У свою чергу П.Г. Постніков [19], аналізуючи проблему освітніх стратегій і тактик, поряд із соціально орієнтованим, змістовно орієнтованим і процесуально орієнтованим розглядає особистісно орієнтований підхід до навчання. Конструювання і організацію педагогічного процесу в особистісно орієнтованому підході автор пов'язує з орієнтацією «на людину, яка постає як мета, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності» [19, с. 39].

Як стверджують Є.В. Бондаревська і С.В. Кульневич, «парадигмальний підхід до розробки змісту ключових компетенцій в першу чергу повинен задавати точки опори для розробки особистісного компоненту, інтегруючого когнітивний і діяльнісний компоненти з опорою на «завдання» тієї парадигми, яка адекватна викликам часу» [2, с. 31], «Значення парадигмального підходу полягає в науково обґрунтованому реченні (завданні) коштів, адекватних змісту парадигми» [2, с.26]. Приєднуючись до роздумів і доводів названих психологів і педагогів, ми підтримуємо погляди про необхідність «руху педагогіки» і приймаємо до уваги висунуті передумови зміни наукової парадигми педагогіки (Н.А. Лизь) у зв'язку «з переосмисленням місця і функцій людини у світі»: визнання ролі людини, її унікальності, цілісності та єдності зі світом; визнання «суб'єктивного виміру» науки.

У статті «Погляд на парадигми і зміни в педагогіці» [16, с. 16] Н.А. Лизь перераховує освітні (виховні) парадигми, які виділяються різними вченими: формувальна і гуманістична (Є.В. Бондаревська), особистісно орієнтована і духовно орієнтована (Т.І. Власова), науково-технократична, гуманітарна та езотерична (І.А. Колеснікова), авторитарна, маніпулятивна і підтримуюча (Г.Б. Корнетов), традиційно-формуєча, традиційно-розвиваюча, особистісно орієнтована (С.В. Кульневич), традиціоналістична, раціоналістична і гуманістична (В.Я. Піліповській), духовна і світська (І.А. Соловцова), педагогічна, акмеологічна і комунікативна (Ю.Г. Фокін) та інші [16, с. 16].

Г.Б. Корнетов [13], використовуючи поняття «моделі освітнього процесу» як орієнтир у виборі педагогічних систем, технологій і методик, наводить типології базових моделей освітнього процесу в рамках визначеної парадигми освіти.

- авторитарно-імперативна і гуманна парадигми освіти (Ш.А. Амонашвілі) [13, с.62];

- Когнітивна та особистісна (афективно-емоційно-вольова) парадигми освіти (Е.А Лмбург) [13, С.62-63; 224];

- Езотерична, науково-технократична і гуманітарна парадигми (І.А. Колеснікова) [12; 13, С.63-64];

- Авторитарна педагогіка, маніпулятивна педагогіка і педагогіка підтримки (Г.Б.Корнетов) [13, с.64-69].

Г. Ващенко [3], говорячи про основні способи буття в реаліях освіти, також в якості пріоритетної виділяє гуманітарну парадигму. Головним автор виділяє критерій «людяності», тому цільова, змістовна і технологічна сторона педагогічного процесу будується на принципах діалогу, співробітництва, рівноправності і взаєморозуміння з наданням свободи вибору. Центральним питанням Г. Ващенко вважає проблему залучення учня в процес самостійного пошуку істини.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки і практики активно ведеться суперечка про побудову дослідницької діяльності (у тому числі і педагогічного процесу) в рамках тільки однієї парадигми або можливості поліпарадигмального підходу.

Все частіше прослідковується феномен методологічного плюралізму (поліпарадигмальності, міжпарадигмальності). Є.А. Ямбург [23] вважає, що сучасна освіта є поліпарадигмальною з погляду характеристики тенденцій і перспектив реформування шкільної освіти. Дослідна та педагогічна практика І.А. Колеснікової також вибудовується за принципами поліпарадигмального підходу.

Педагогічний процес вибудовується в контексті гуманітарної парадигми освіти. У той же час в процесі обробки даних не вдається уникнути використання математичних методів і відповідних природничій парадигмі форм контролю знань і умінь студентів із застосуванням рейтингових технологій як системи відслідковуванні результатів їх навчання.

У педагогічній практиці чітко виділяється напрямок реалізації особистісно-орієнтованого навчання в середній загальноосвітній школі та особистісно-розвиваючий підхід до освіти у вищій школі. Зупинимося більш докладно на характеристиках цих моделей навчання.

Особливості реалізації особистісно-орієнтованої моделі в умовах шкільного педагогічного процесу найбільш повно описуються в роботах Є.В. Бондаревської [2] і І. С. Якиманської [22]. Використання особистісно-розвиваючої моделі в системі вузівського навчання широко висвітлюються в працях В.В. Серікова [20] і Б.Б. Коссова [15].

Є.В. Бондаревська зазначає, що «особливість особистісно-орієнтованої освіти полягає в надзвичайно підвищеній увазі до виховання дитини» [2, с.72]. Серед основних положень парадигми особистісно-орієнтованої освіти Є.В. Бондаревська розглядає [2, с.73]: положення про цінності освіти («сама дитина, культура і творчість»), метою освіти є «виховання цілісної людини культури, що має взаємопов'язані природну, соціальну та культурну сутності», «розвиток здатності організовувати своє життя у формах культурного буття».

Сутність особистісно-орієнтованого навчання І. С. Якиманська розглядає через освітнє (соціокультурне) середовище як «спеціально організований освітній простір для освоєння різних видів і форм людської діяльності, де учень опановує науковими знаннями, досвідом емоційно-ціннісного ставлення до світу речей і людей, досвідом спілкування, взаємодії, хіба що розкриває себе світові, з яким внутрішньо взаємопов'язаний, не протистоїть йому тільки як «пізнавач». Таке навчальне середовище є розвиваючим» [22, с.64]. На думку І. С. Якиманської, критеріальна база особистісно-орієнтованого навчання враховує не тільки рівень досягнутих знань, умінь, навичок, а й сформованість певного інтелекту (його властивості, якості, характер проявів та інше).

Суб'єктний досвід, з позиції якого "наводиться порядок" у сприйманні дійсності через своєрідну вибіркковість, що забезпечує індивідуальне бачення буття, робить всіх учнів різними, неповторними» [22, с. 65]. Так, І.С. Якиманська постійно підкреслює пріоритет суб'єктності учня, що визначає його особистісний розвиток (навчання має лише коригувати цей розвиток), визнання за учнем права на самовизначення і самореалізацію в пізнанні через оволодіння способами навчальної роботи, що допомагають здобувати знання, вміння, застосовувати їх у ситуаціях, що не задані навчанням. Автор наполягає на необхідності вивчати і враховувати «пізнавальний профіль» учня - це «своєрідний тип мислення, який повинен бути адекватним предметному змісту наукового знання (але не зводиться до нього)» [22, с.40]. Важливо, що при цьому відображаються такі значущі в розвитку особистості властивості, як самостійність застосування з власної ініціативи, вибіркковість до змісту, виду та форми навчального матеріалу. Це, як зазначає І. С. Якиманська, початок життєвого самовизначення [22, с. 81]. В якості особистісного утворення в одному ряді з одиницею знання І. С. Якиманська приділяє увагу способу навчальної роботи учня, в якому об'єднані мотиваційно-потребні, емоційні і операційні компоненти.

Початкове методологічне положення, висунуте В.В. Серіковим [20, с. 34], полягає в наступному: особистісно-розвиваючий педагогічний процес - це об'єктивний педагогічний феномен, який органічно вмонтований в усі інші педагогічні процеси. Прагнення плекання Людини як цінності, найбільш повної її реалізації, розвитку індивідуальності і

суб'єктності, згідно гуманістичній парадигмі освіти, на сучасному етапі становлення педагогічної теорії і практики визначають стратегію і тактику розвитку освіти. Наслідком гуманізації системи освіти повинна стати гнучка переорієнтація цілей, змісту, організаційних структур і методів навчання з абстрактно зрозумілим «соціальним замовленням» на потреби і запити розвитку людини. У результаті особистісна орієнтація освіти повинна надати йому «якісно новий особистісний сенс» [20, с. 7]. Суть педагогіки, орієнтованої на особистість учня, по В.В. Серікову, полягає у створенні умов, наданні шансу і простору вибору і, отже, прояви та розвитку особистості. «Особистісно-орієнтована освіта - це не формування особистості із заданими властивостями, а створення умов для повноцінного прояву і відповідно розвитку особистісних функцій вихованців» [20, с. 27].

На думку В.В. Серікова, технологічно педагогічний процес в умовах особистісно-орієнтованого навчання повинен будуватися на основі навчальних ситуацій за схемою трьох типів базових технологій: технологія заданого підходу, технологія навчального діалогу і технологія імітаційних ігор, утворюючи тріаду «завдання - діалог - гра». В якості центрального поняття і компонента педагогічного процесу, вченим розглядається цілеспрямована створювана педагогом особистісно-розвиваюча ситуація (просторово-часова, життєва, соціальна, психологічна і т.п.), що створює внутрішню колізію, імпульс до зміни, усвідомленню себе в новій системі відносин, набуттю нового досвіду і сенсу. «Ситуація - це особливий педагогічний механізм, який ставить вихованця в нові умови, що трансформують звичний хід його життєдіяльності, що потребують від нього нову модель поведінки, чому передують рефлексія, осмислення і переосмислення сформованої ситуації» [20, с. 89].

Підхід Б.Б. Коссова центрується на аналізі педагогічного процесу в системі особистісно-розвиваючої вищої освіти. Основним (системоутворюючим) фактором розвитку системи вищої освіти Б.Б. Коссов розглядає його гуманізацію. Головною з зовнішніх і внутрішніх підцілей гуманізації виступає розвиток особистості. «Проблему розвитку особистості правомірно розглядати в аспекті підвищення узагальненості змісту освіти ...» [15, с. 23-24].

Б.Б. Коссовим сформульовані наступні положення по розробці програми особистісно-розвиваючої освіти у ВНЗ [15, с. 122-125]:

- Створення у ВНЗ сприятливих демократичних умов реалізації свободи і прав особистості для її розвитку;
- Усвідомлення і прийняття всіма суб'єктами науково-педагогічного процесу у ВНЗ ієрархічної системи в розвитку фахівця з вищою освітою;
- Принцип забезпечення повноти та безперервності в розвитку особистості;

- Принцип добровільного вибору: «саме засвоєння нових знань і умінь повинно включати варіювання і вільний вибір таких параметрів навчальної та змодельованої професійної діяльності, які сприяють певному розвитку особистісних особливостей: ступінь колективності / індивідуальності виконання дій; рівень складності розв'язуваних завдань, пов'язаний з їх новизною і творчим характером рішень, що може сприяти самоконтролю і розвитку рівня домагань особистості, її творчого мислення і т. д.» [15, с. 123-124];

- Враховуючи вікові та соціальні особливості студентів, акцент у розвитку їх особистості необхідно поставити на саморозвитку, закріпленім розвитком самостійності, включаючи цілепокладання і планування;

- Регулярна й оперативна діагностика і самодіагностика, які виконують роль зворотнього зв'язку в розвитку особистості;

- створення умов психологічної підтримки розвитку особистості студентів.

Дослідницька діяльність Б.Б. Коссова для нас представляє особливий інтерес, оскільки вчений описує характеристики особистісно-розвиваючого процесу в умовах вищої професійної освіти. Відмінною рисою особистісно-розвиваючої освіти виступає проблема розвитку особистості студентів, а в якості показника їх особистісного розвитку ми можемо розглядати особистісний ріст майбутніх фахівців.

Таким чином, проаналізувавши моделі і особливості педагогічного процесу в системі підготовки фахівця, ми приходимо до висновку, що необхідною умовою забезпечення особистісного зростання студентів виступає проектування педагогічного процесу в логіці гуманістичної парадигми. Ми вважаємо, що найбільш значущим у забезпеченні особистісного зростання студентів є особистісно-розвиваючий педагогічний процес, найважливішою особливістю якого є створення умов для саморозвитку студентів та стимулювання їх самоосвітньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белофастова Т.Ю. «PR у соціокультурній сфері» як навчальна дисципліна в системі фахової підготовки бакалавра напряму «Реклама і зв'язки з громадськістю» / Т.Ю.Белофастова // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: зб. Матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 8-10 вересня 2011 року / Під заг. Ред. В.Г.Спрінсяна. – Одеса: «Симекс-Принт», 2011. – С. 209 – 2012.
2. Бондаревська, Є.В. Парадигмальний підхід до розробки змісту ключових педагогічних компетенцій / Є.В. Бондаревська, Кульневич В. В. // Педагогіка. - 2004. - № 10. - С. 23-31.
3. Ващенко Г. - 2, 1997 - Ващенко Г. Загальні методи навчання. - К .: Українська Видавнича Спілка, 1997. - 410 с.

4. Ващенко Г., 2000 - Ващенко Г. Праці з педагогіки и психології. - К .: Школяр - Фада ЛТД, 2000. -416 с.
5. Воронова, Т.А. Педагогічний процес у вищій школі / Т.А.Воронова, Г.А. Засобіна, Н.В. Савін. - Іваново, 2001. - 195 с.
6. Вульфов, Б.З. Основи педагогіки в лекціях, ситуаціях, першоджерелах: Навчальний посібник / Б.З. Вульфов, В.Д. Іванов. - М .: Изд-во УРАО, 1997. - 228 с.
7. Горбенко Г.В. "Практична підготовка фахівців з реклами: огляд сучасних напрацювань", Горбенко Г.В./ Вісник Книжкової палати. 2014. № 9
8. Засобіна, Г.А. Гуманістична парадигма освіти та її реалізація в конкретних педагогічних дослідженнях / Г.А.Засобіна, Т.А.Воронова // Ювілейний збірник наукових статей. - Іваново: ИГУ, 1998. - Ч. 1. - С. 213-222.
9. Засобіна, Г.А. Реалізація в університеті гуманістичної парадигми освіти в умовах додаткової професійно освітньої програми «Викладач» / Г.А.Засобіна, Т.А.Воронова / Вісник Іванівського державного університету. Серія «Історія. Філософія. Педагогіка. Психологія». - 2000. - Випуск 2.-с. 130-139.
- 10.Зимова, І.А. Ключові компетенції - нова парадигма результату освіти / І. О. Зимня // Вища освіта сьогодні. - 2003. - №5. - С. 34-42.
- 11.Коджаспірова, Г.М. Педагогічний словник. Для студентів вищих. і середовищ, пед. навч. Закладів / Г.М.Коджаспірова, А.Ю.Коджаспіров. - М., Видавничий центр «Академія», 2003. - 176 с.
12. Колесникова, І.А. Педагогічні цивілізації і їх парадигми / І.А.Колесникова // Педагогіка. - 1995. - № 6. - С. 84-89.
13. Корнетів, Г.Б. Педагогіка в пошуку базових моделей освітнього процесу / Г.Б.Корнетов // Шкільні технології. - 1999. - № 1-2. - С. 61-69.
14. Короткий психологічний словник / Упоряд. Л.А.Карпенко; під заг. ред. В.А.Петровського, М.Г.Ярошевський. - М .: Политиздат, 1985. - 431 с.
- 15.Коссов, Б.Б. Концепція вищої освіти / Б.Б.Коссов, О.Л.Сергеев, Ю.Г.Татур [и др.] // Концептуальні питання розвитку вищої освіти / Под ред. Б.Б.Коссова-М., 1991.-С. 8-17.
- 16.Лизь, Н.А. Погляд на парадигми і зміни в педагогіці / Н.А.Лизь // Педагогіка. - 2005. - №8. - С. 16-26.
- 17.Лихачев, Б.Т. Основные категории педагогики / Б.Т. Лихачев // Педагогика. - 1999.-№ 1С. 10-19.
18. Орлов, А.Б. Перспективи гуманізації навчання (рецензія на книгу К. Роджерса, Дж.Фрейберга «Свобода вчитися») / А.Б.Орлов // Питання освіти. - 2004. - №4. - С. 290-299.
19. Постніков, П.Г. Науково-методичне забезпечення освітніх стратегій і тактик / П.Г.Постніков // Педагогіка. - 2005. - № 8. - С. 38-44.

20. Серіков, В.В. Особистісно-орієнтоване освіта / В.В.Серіков // Педагогіка. - 1994. -№ 5. - С. 16-21.
21. Теорія і практика особистісно орієнтованого навчання. («Круглий стіл») // Педагогіка. - 1996. - № 5. - С. 72-80.
22. Якиманська, І.С. Принципи побудови освітніх програм і особистісний розвиток учнів / І. С. Якиманська // Питання психології. - 1999.-№3.-С. 39-47.
23. Ямбург, Є.А. Гармонізація педагогічних парадигм - стратегія розвитку освіти / Є.А.Ямбург // Учительська газета. - 2004. - 23 серп.

Sources

1. Belofastova T. Yu., 2011 - "PR in social and cultural sphere" as an academic discipline in the system of professional training directly Bachelor "Advertising and Public Relations" / T.Yu.Byelofastova // education and information and communication technologies of XXI century: Coll. Materials Intern. scientific-practic. Conf. (8-10 September 2011). / Under total. Ed. V.H.Sprinskyana. – Odessa: Symeks-Print (in Ukrainian).
2. Bondarevska, Ie.V. Paradyhmalnyi pidkhid do rozrobky zmistu kliuchovykh pedahohichnykh kompetentsii / Ie.V. Bondarevska, Kulnevych B. B. // Pedahohika. - 2004. - № 10. - S. 23-31.
3. Vashchenko H. - 2, 1997 - Vashchenko H. Zahalni metody navchannia. - K.: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 1997. - 410 s.
4. Vashchenko H., 2000 - Vashchenko H. Pratsi z pedahohiky y psykholohii. - K.: Shkoliar - Fada LTD, 2000. -416 s.
5. Voronova, T.A., 2001 - Pedahohichni protses u vyshchii shkoli / T.A.Voronova, H.A. Zasobina, N.V. Savin. - Ivanovo, 2001. - 195 s.
6. Vulfov, B.Z., 1997 Osnovy pedahohiky v lektsiiakh, sytuatsiiakh, pershodzherelakh: Navchalnyi posibnyk / B.Z. Vulfov, V.D. Ivanov. - M.: Yzd-vo URAO, 1997. - 228 s.
7. Gorbenko G. V., 2014 - "Practical training in advertising: overview of current developments," Gorbenko AV / Bulletin of the Book Chamber. 2014. № 9
8. Zasobina, H.A. Humanistychna paradyhma osvity ta yii realizatsiia v konkretnykh pedahohichnykh doslidzhenniakh / H.A.Zasobina, T.A.Voronova // Yuvileinyi zbirnyk naukovykh statei. - Ivanovo: YHU, 1998. - Ch. 1. - S. 213-222.
9. Zasobina, H.A. Realizatsiia v universyteti humanistychnoi paradyhmy osvity v umovakh dodatkovoi profesiino osvithoi prohramy «Vykladach» / H.A.Zasobina, T.A.Voronova / Visnyk Ivanivskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia «Istoriia. Filosofiia. Pedahohika. Psykholohiia ». - 2000. - Vypusk 2.-s. 130-139.

10. Zymova, I.A. Kliuchovi kompetentsii - nova paradyhma rezultatu osvity / I. O. Zymnia // Vyscha osvita sohodni. - 2003. - №5. - S. 34-42.
11. Kodzhaspyrova, H.M. Pedahohichni slovnyk. Dlia studentiv vyshchyykh i seredovyyshch, ped. navch. Zakladiv / H.M.Kodzhaspirova, A.Iu.Kodzhaspirov. - M., Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2003. - 176 s.
12. Kolesnykova, I.A. Pedahohichni tsyvilizatsii i yikh paradyhmy / I.A.Kolesnikova // Pedahohika. - 1995. - № 6. - S. 84-89.
13. Kornetiv, H.B. Pedahohika v poshuku bazovyykh modelei osvitnoho protsesu / H.B.Kornetov // Shkilni tekhnolohii. - 1999. - № 1-2. - S. 61-69.
14. Korotkyi psykholohichni slovnyk / Uporiad. L.A.Karpenko; pid zah. red. V.A.Petrovskoho, M.H.Yaroshevskyyi. - M. : Polytyzdat, 1985. - 431 s.
15. Kossov, B.B. Kontsepsiia vyshchoi osvity / B.B.Kossov, O.L.Serheev, Iu.H.Tatur [y dr.] // Kontseptualni pytannia rozvytku vyshchoi osvity / Pod red. B.B.Kossova-M., 1991.-S. 8-17.
16. Lyz, H.A. Pohliad na paradyhmy i zminy v pedahohitsi / N.A.Lyz // Pedahohika. - 2005. - №8. - S. 16-26.
17. Likhachev, BT The major categories of pedagogy / BT Likhachev // Pedagogi-ka. - 1999.-№ 1C. 10-19.
18. Orlov, A.B. Perspektyvy humanizatsii navchannia (retsenzii na knyhu K. Rodzhersa, Dzh.Freiberha «Svoboda vchytysia») / A.B.Orlov // Pytannia osvity. - 2004. - №4. - S. 290-299.
19. Postnikov, P.H. Naukovo-metodychne zabezpechennia osvitnykh stratehii i taktyk / P.H.Postnikov // Pedahohika. - 2005. - № 8. - S. 38-44.
20. Sierikov, V.V. Osobystisno-orientovane osvita / V.V.Serikov // Pedahohika. - 1994. -№ 5. - S. 16-21.
21. Teoriia i praktyka osobystisno oriientovanoho navchannia. («Kruhlyi stil») // Pedahohika. - 1996. - № 5. - S. 72-80.
22. Iakymanska, I.S. Pryntsypy pobudovy osvitnykh prohram i osobystisnyi rozvytok uchniv / I. S. Yakymanska // Pytannia psykholohii. - 1999.-№3.- S. 39-47.
23. Yamburh, E.A. Harmonizatsiia pedahohichnykh paradyhm - stratehiia rozvytku osvity / E.A.Yamburh // Uchytelska hazeta. - 2004. - 23 serp.